

В. А. МОЗГОВА. КРИТЕРІЇ СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ РОБОТИ, ЩО ВИКОНУЄТЬСЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ

Висвітлюється проблема відсутності законодавчо встановлених критеріїв суспільно корисної роботи, що виконується засудженими до покарання у виді громадських робіт та пропонується можливий перелік таких критеріїв.

Ключові слова: покарання, громадські роботи, суспільно корисна робота.

Освещается проблема отсутствия законодательно предусмотренных критериев общественно полезной работы, которая выполняется осужденными к наказанию в виде общественных работ и предлагается возможный перечень таких критериев.

Ключевые слова: наказание, общественные работы, общественно полезная работа.

The article deals with a problem of absence of legislatively provided criteria of socially useful work which is carried out condemned to punishment in the form of community service and the possible list of such criteria is offered.

Key words: punishment, community service, socially useful work.

Одним з пріоритетних напрямів сучасної кримінально-правової політики є поширення практики застосування покарань не пов'язаних з ізоляцією від суспільства до осіб, які вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості і досягнення цілей покарання, стосовно яких можливе при збереженні звичних для них умов життєдіяльності у суспільстві. Вбачається, що в цьому плані, покарання у виді громадських робіт є одним з найбільш перспективних.

Останніми роками у вітчизняній правовій науці, низка питань пов'язані із застосуванням цього покарання стали предметом дисертаційних досліджень О.В. Ткачової «Виконання покарання у виді виправних і громадських робіт» (2006), В.Г. Павленка «Кримінально-правова та кримінологічна характеристика громадських робіт як виду покарання» (2006), С.В. Черкасова «Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання» (2006), С.І. Халимона «Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції» (2008), О.І. Богатирьової «Кримінально-виконавча інспекція як суб'єкт виконання покарань» (2009), М.Я. Гуцуляка «Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді громадських робіт» (2010). Така увага науковців до покарання у виді громадських робіт обґрунтована, поміж іншого, недосконалістю механізму його застосування. Особливо багато питань, на практиці, виникає у процесі виконання даного покарання, переважно через недоліки у взаємодії кримінально-виконавчої інспекції (далі – КВІ) з іншими суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин.

Одним з суб'єктів такої взаємодії є органи місцевого самоврядування. Проте, за результатами опитування інспекторів КВІ: лише 38 (31,7 %) опитаних задовольняє рівень взаємодії з органами влади та місцевого самоврядування, а 82 (68,3 %) опитаних таким рівнем взаємодії не задоволені¹.

Так, згідно із ст. 36 Кримінально-виконавчого кодексу України, громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від основної роботи чи

© МОЗГОВА Вікторія Анатоліївна – аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

навчання час безоплатних суспільно корисних робіт вид яких визначають органи місцевого самоврядування². У Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань (далі – Інструкція) дається більш повне розуміння взаємодії КВІ та органів місцевого самоврядування, а саме, що однією з функцій, яку здійснюють працівники КВІ під час виконання покарання у виді громадських робіт є погодження з органами місцевого самоврядування переліку об'єктів, на яких засуджені особи відбувають громадські роботи, та види робіт, що можуть ними виконуватись (пп. 2.3. п. 2 р. II)³. Проте, як наголошують працівники КВІ, зокрема М.А. Хлистік, немає чіткого механізму визначення виду суспільно корисних робіт та переліку підприємств, на яких засуджені повинні відбувати дане покарання⁴.

Крім того, як зауважує російський науковець К.Н. Тараленко, ступінь правообмежень, що складають зміст покарання у виді громадських робіт у багато чому виражається у певній праці, до якої засуджений притягується, і залежить від її виду та важкості. І на думку науковця, виходить, що КВІ може погодити з органами місцевого самоврядування і довільно визначити засудженому будь-який вид робіт, важкість та суспільна корисність яких буде суттєво варіюватися⁵.

З цього питання О.В. Ткачова теж зауважує, що «у законі не наводиться хоча б приблизного переліку ... робіт, які одночасно були б суспільно корисними і мали б примусову природу, тобто містили б властивості кари. У кінцевому ж підсумку законодавець повинен знати, які види робіт найдоцільніше використовувати для досягнення мети, тобто кари, яка надасть можливості за допомогою правового регулювання сконцентрувати відповідні якості та властивості в певних їх видах, створити специфічні умови праці для засуджених осіб. Все це сприятиме тому, що діяльність органів виконання покарання у виді громадських робіт стане більш предметною: вони залучатимуть засуджених не до праці як такої, а до виконання якісно визначених робіт, що мають певні каральні властивості. У цьому зв'язку ... визначити конкретний вид робіт можна за допомогою відповідних критеріїв (принципів), яким повинна відповідати праця»⁶.

Законодавче встановлення загальних критеріїв, яким має відповідати суспільно корисна робота, з кримінально-правової точки зору, дасть змогу уникнути можливих звинувачень, у тому, що обраний вид робіт принижує людську гідність засудженого. Поступово відбувається поширення практики застосування громадських робіт (станом на 1 січня 2007 на обліку в підрозділах КВІ Державного департаменту України з питань виконання покарань перебувало 1477 засуджених до покарання у виді громадських робіт (ст.ст. 56, 100 ч.1 КК України), на 1 січня 2008 р. – 1582; у 2010 та 2011 на 1 січня перебувало вже, відповідно – 3301 та 4629 засуджених)⁷ і під прикриттям приниженої людської гідності, користуючись одним з своїх основних прав, засуджені можуть подавати необгрунтовані скарги, щодо направлення на відбування певного виду суспільно корисних робіт.

Єдиною законодавчо передбаченою вимогою щодо характеру суспільно корисної праці, яку має відпрацьовувати засуджений є не пов'язаність її із шкідливим виробництвом і ризиком для життя та здоров'я (пп. 6.7., п. 6, р. II Інструкції). Також, закон передбачає, що вони мають відбуватися за місцем проживання засудженого (ч. 1 ст. 36 КВК України). А саме поняття «суспільно корисна праця» наштовхує на те, що ці роботи є необхідними для суспільства.

Можемо зробити висновок, що відповідно до положень закону, суспільно

корисні роботи – це роботи:

- 1) що є необхідними для суспільства;
- 2) що не пов'язані із шкідливим виробництвом і ризиком для життя та здоров'я засудженого.

Вбачається необхідність доповнити їх ще певними критеріями.

Вид суспільно корисних робіт визначають органи місцевого самоврядування, тому і корисні вони мають бути саме для конкретної спільноти людей, яка мешкає на території, де має відбувати покарання засуджений. І як справедливо зауважує К.Н. Тараленко, працедавець не повинен розраховувати на отримання прямої вигоди⁸ від виконаних засудженим суспільно корисних робіт. На цьому наголошує і М.Я. Гуцуляк. На його переконання громадські роботи «повинні виконуватись не на користь власника підприємства, а винятково приносити суспільну користь територіальній громаді»⁹. У цьому, характер суспільно корисних робіт, що мають виконуватися засудженим, багато в чому співпадає з характером оплачуваних громадських робіт, які організуються з метою надання додаткової соціальної підтримки та забезпечення тимчасової зайнятості осіб, які шукають роботу. Згідно Положення про порядок організації та проведення оплачуваних громадських робіт, оплачувані громадські роботи повинні відповідати потребам певної адміністративно-територіальної одиниці та сприяти її соціальному розвитку (ч. 4 ст. 3)¹⁰. Таке формулювання вбачається вдалим і для характеру суспільно корисних робіт, що мають виконуватися засудженим до громадських робіт.

Перелік об'єктів, на яких засуджені мають відбувати громадські роботи і види суспільно корисних робіт КВІ та органами місцевого самоврядування погоджують між собою саме заздалегідь. За такого порядку, наперед передбачати і орієнтуватися на кваліфікацію певного засудженого є неможливим та недоцільним. Тому, суспільно корисні роботи мають бути некваліфікованими, тобто, такими, що не потребують кваліфікації або професійної підготовки від засудженого. Можливі навички, кваліфікація окремого засудженого можуть враховуватися лише при визначенні йому конкретного виду робіт з переліку задалегідь визначених.

Згідно із законом загальний контроль за виконанням даного покарання покладається на КВІ (ч. 3 ст. 36 КВК України). Відповідно до Інструкції КВІ здійснює контроль за додержанням умов відбування покарання засудженими особами і власником підприємства за місцем відбування засудженими особами громадських робіт (пп. 1.3., п. 1, р. II). Працівники КВІ здійснює у разі потреби контрольні перевірки за місцем роботи засуджених осіб, але не менше одного разу протягом строку відбування ними покарання (пп. 2.10., п. 2, р. II Інструкції).

В свою чергу, на власника підприємства (установи, організації або уповноважений ним орган) за місцем відбування засудженим покарання покладається контроль за виконанням засудженими визначених для них робіт та дотриманням правил техніки безпеки (ч. 1 ст. 39 КВК України). Здійснюючи такий контроль, власник підприємства повинен повідомляти КВІ про ухилення засуджених осіб від відбування покарання, появу на роботі в нетверезому стані чи в стані наркотичного або токсичного сп'яніння, порушення громадського порядку (пп. 6.3., п. 6, р. II Інструкції). Також, він повинен вести облік та щомісячно інформувати КВІ про кількість відпрацьованих засудженими особами годин та їх ставлення до праці (пп. 6.4., п. 6, р. II Інструкції).

Можна зробити висновок, що безпосередній контроль за процесом виконання засудженим суспільно корисних робіт покладається на власника підприємства.

Для цього засуджений має працювати у полі його зору або результати його праці повинні піддаватися кількісному обліку. Тобто, суспільно корисні роботи мають бути такими, що легко піддаються контролю.

Стосовно такого можливого критерію суспільно корисних робіт, як їх публічний характер, зазначимо наступне. Термін «публічний» означає – той, що здійснюється у присутності публіки, відкритий¹¹. А «публіка» – це люди, що знаходяться де-небудь в якості глядачів, слухачів, пасажирів, а також взагалі – люди, суспільство¹². Тож, можна припустити, що суспільно корисні роботи набувають ознаки публічності, коли вони виконуються в присутності необмеженого кола осіб або там, де будь-хто може бачити їх виконання.

Публічне виконання зазначених робіт може мати виправно-профілактичний вплив стосовно більшості засуджених. Також, суспільство, правовим відносинам якого було завдано шкоду, безпосередньо бачить, як працює карна система держави, змінює своє уявлення про безкарність винних – впевнюється у дієвості принципу невідворотності покарання, що до злочинців (особливо, коли громадські роботи застосовуються до винних, які є представниками «впливового класу»). Проте, встановлення критерію публічності суспільно корисних робіт як обов'язкового може штучно звужити їх коло. Також, стосовно неповнолітніх засуджених, які мають виконувати суспільно корисні роботи, доцільність їх публічного характеру потребує окремого обговорення. При обиранні виду суспільно корисних робіт для неповнолітніх слід враховувати особливості віку такої категорії засуджених. Тобто враховувати їх потребу у спілкуванні з однолітками, низьку конфліктну компетентність неповнолітніх, почуття дорослості і критичність самосвідомості¹³. Тому їх праця при відбуванні даного покарання має бути організована у колективі, але не засуджених, а законослухняних однолітків; праця засуджених неповнолітніх по можливості повинна бути скрита від очей необмеженого кола людей, щоб не викликати почуття протесту підлітка. Про це, зокрема, свідчить позитивний латвійський досвід застосування громадських робіт стосовно неповнолітніх¹⁴.

Як обов'язковий критерій суспільно корисних робіт доцільним буде встановити посильний характер таких робіт, тобто такий, що відповідатиме віку, стану загального здоров'я та фізичним даним засудженого. Про доцільність вимоги законодавчо передбачити посильний характер робіт вказували у своїх працях, зокрема, В. Г. Павленко¹⁵ та Ю.А. Пономаренко¹⁶.

Таким чином, суспільно корисні роботи, що мають виконуватися засудженим, – це роботи: 1) що не потребують спеціальної кваліфікації; 2) що не пов'язані із шкідливим виробництвом і ризиком для життя та здоров'я засудженого; 3) що є посильними для засудженого; 4) що відповідають потребам певної адміністративно-територіальної одиниці та сприяють її соціальному розвитку; 5) процес виконання яких піддається контролю.

Даний перелік критеріїв суспільно корисних робіт є орієнтовним і потребує подальшого дослідження і вдосконалення. Між тим законодавче закріплення критеріїв таких робіт вбачається доцільним.

1. Гуцуляк М.Я. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді громадських робіт: Дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 2010. – С. 52. 2. Кримінально-виконавчий кодекс України, затверджений Законом від 11.07.2003 № 1129-IV; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15> 3. Інструк-

ція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, затверджена Наказом від 19.12.2003 N 270/1560: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0016-04> **4. Хлистік М.А.** Виконання покарання у виді громадських робіт в Україні та шляхи підвищення його ефективності // Развитие государства и права в Украине: реалии и перспективы: Сб. науч. трудов. Ч. 1. Материалы I международной научно-практической конференции (24 апреля 2009 года). – Симферополь: КРП «Издательство «Крымчпедгиз», 2009. – С. 618. **5. Тараленко К.Н.** О содержании наказания в виде обязательных работ // Развитие альтернативных санкций в российской уголовной юстиции: опыт и перспективы: Сб. материалов междунар. конф. 29–30 мая 2002 г. – М., 2002. – С. 68. **6. Ткачова О.В.** Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт: Дис... канд. юрид. наук. – Х., 2006. – С. 112. **7. Довідка** про чисельність засуджених, які перебувають на обліку у органах КВІ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/category?cat_id=51096 **8. Тараленко К.Н.** Цит. праця. – С. 69. **9. Гуцуляк М.Я.** Цит. праця. – С. 53. **10. Положення** про порядок організації та проведення оплачуваних громадських робіт, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 № 839: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=839-2008-%EF> **11. Ожегов С.И.** Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1986. – С. 547. **12.** Там же. – С. 547. **13. Прозументов Л.М.** Групповая преступность несовершеннолетних и ее предупреждение. – Томск: Издание Томского государственного педагогического университета, 2001. – С. 13-14. **14. Энциклопедия** уголовного права. – Т. 8: Уголовная ответственность и наказание. – СПб., 2007. – С. 331. **15. Павленко В.Г.** Кримінально-правова та кримінологічна характеристика громадських робіт як виду покарання: Дис... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 48. **16. Пономаренко Ю.А.** Виды наказаний по уголовному праву Украины: Монография. – Х.: ФИНН, 2009. – С. 101.